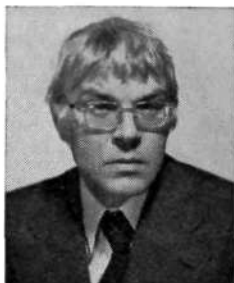

1879

Jo. Munn.

1979

Kajetan
Kovič

Variacije na Murnovo temo

Moj spomin na Josipa Murna se začneja v dijaških letih. Takrat sem med pesniki slovenske moderne najprej »odkril« Dragotina Ketteja. V peti in šesti gimnaziji sem bil od njegove poezije močno obseden, znal sem jo skoraj na pamet, bila mi je »razumljiva« in »jasna« ter se je docela prilegala mojim tedanjim fantovsko-platoničnim težavam. Hkrati sem cenil, predvsem pa občudoval Župančiča, njegove »divne podobe« in »krasne primere«, kot sem si zapisal v dnevnik, medtem ko se mi je Cankar kot pesnik zdel »nekam čuden« in manj pomemben. Murna sem takrat poznal malo, imel sem ga v zavesti predvsem kot Kettejevega brata dvojčka, ki ga je vezala z njim enaka usoda prezgodnje smrti. Te sodbe seveda niso bile do kraja izvirne in moje, v njih je bilo gotovo nekaj šolske modrosti, prav tako pa kos splošnega izročila, ki se nadaljuje še v današnje čase. Zato se je tudi meni zgodilo, da sem odkril Josipa Murna razmeroma pozno in kot zadnjega med »modernimi«, saj me je njegova poezija prvič resneje vnmirila šele pri sedemnajstih letih, ko sem bil v sedmi gimnaziji in me je k domači in evropski moderni usmerjal moj tedanji profesor slovenščine Miha Feguš, mož, ki je, kar zadeva literaturo, vedel »kaj je čokolada«, kot bi rekel Miroslav Krleža.

Teh svojih dijaških mnenj ne bi navajal, če se mi ne bi zdela značilna za splošni slovenski odnos do Murnove poezije in nesporazume okrog nje. Že Cankar in Župančič sta bila v svojih zgodnjih presoajah do Murna precej skeptična, medtem ko sta Ketteja cenila izredno visoko. Ketteju samemu ni bilo jasno, »kaj je v ti duši«, Cankarju pa se je zdelo, da sta Murnova »naivnost« in »enostavnost« ponarejeni in afektirani. Proti koncu pesnikovega življenja in zlasti ob izidu PESMI IN ROMANC so se te sodbe sicer močno spremenile, vendar je tudi v najpozitivnejših ocenah še zmeraj ostala sled omejitvev. Tako je govoril Ivan Prijatelj — v sicer zelo lepem uvodu v Murnovo posmrtno izdano zbirko — o talentu, ki je »umrl, preden je dozorel« in ki »ni še nič povedal svojemu narodu, ker še ni bil prišel do tribune«. Podobno je pisal ob tej knjigi tudi Župančič, češ da je »obet, velik obet, katerega nam ne izpolni nikdar tisti, ki ga je dal«.

Tisti, ki vidimo v Murnu celovito osebnost, smo se morali vsak zase temu splošnemu izročilu upreti. Morali smo se odpovedati mitu o bratih dvojčkih žalostne usode, morali smo si dopovedati, da je kratko življenje prav tako lahko celo življenje in da tudi metuzalemska starost ne more dati vseh odgovorov in izpolniti vseh obetov. Morali smo doumeti, da za zrelost niso neogibno potrebna leta in da ni neogibno stopiti na tribuno, kadar gre za pesnika, kajti navsezadnje: mlad umre, kogar bogovi ljubijo. Vse to je moral podzavestno že takrat občutiti tudi Župančič, ki je misel o neizpolnjenem obetu že v naslednjem stavku zanikal, ko je zatrdil, da se mu zdi ta obet pomembnejši »kakor marsikatera izpolnitev, ki je medlo držala dano besedo«. A kakor je že navada, smo mnoge izmed teh misli prebrali ali pre-

mislili samo na pol in tako tudi za nas še zmeraj velja Cankarjeva prodorna ugotovitev iz leta 1911: »Ljudje tega velikega lirika premalo ljubijo in spoštujejo. Izmed tistih nesrečnih in visokih duš je, ki jih kasni časi odkrivajo.«

Teh besed bi se morali večkrat spomniti, a se nad njimi tudi zamisliti. Morali bi se vprašati, kako je pravzaprav s to premajhno ljubeznijo in s tem premajhnim spoštovanjem. Je to posebna usoda nesrečne in visoke duše Josipa Murna ali usoda sleherne poezije, ki se izogiba glasnim besedam in ne stopi na tribuno? Preden si bomo skušali odgovoriti na to vprašanje, si na kratko oglejmo povod, zaradi katerega o vseh teh stvareh premišljujemo.

Poteklo je sto let od Murnovega rojstva. Ta podatek se ne zdi prav nič nenavaden, saj se obletnice in tudi stoletnice po utečenem časovnem zaporedju vrstijo leto za letom. Med ljudmi, dogodki ter institucijami, ki jih slavimo ali se jih spominjamo, se po logiki življenja od časa do časa znajdejo tudi pesniki. Prirejamo jim praznovanja, kdaj bleščeča in bučna, drugič zmerna in tiha, kot slavljenca pač občutimo v neki skupni ali vsaj javni zavesti določenega trenutka: njihov večji ali manjši pomen za narod ali za razred ali za človeštvo. Če je namreč tako tenkočuten človek, kakršen je bil Ivan Prijatelj, menil — pa čeprav v prisposodbi —, da je treba priti pesniku do tribune, potem se zdi širšim družbenim krogom docela logično, da edino takšne zasluge nekaj veljajo. Misel, da bi bila poezija lahko sama po sebi *nekaj*, mnoge bega in spravlja v zadrego, zdi se jim, da so slavnosti za junake, in da so tisti, ki so iskali »sled sence zarje« pravzaprav nekaj drugega ter jim zato kljub »kasnim časom« ni mogoče brezpogojno darovati ljubezni in spoštovanja. Tako je po sto letih tudi z »nesrečno in visoko dušo« Josipa Murna: kajti naj se trudimo na levo in desno, naj iščemo učinkovite pretveze ali pametne izgovore, naj kličemo na pomoč domišljijo ali ideje — nič ne more spremeniti dejstva, da je poezija edina »zasluga«, ki mu jo lahko pripišemo.

Tudi podatki iz pesnikovega življenja tega ne morejo predrugačiti. Bi si morali mar poiskati nekaj priložnosti za socialno kritiko v njegovem nezakonskem rojstvu, zaradi katerega je že zgodaj postal dejansko sirota, na skrbi sorodnikov in prijateljev? Bi morali poudariti revščino in pomanjkanje, v katerih je živel in ki sta po svoje prispevala k neodpornosti njegovega telesa do bolezni, ki je bila v tistih časih skoraj neozdravljiva? Bi morali spregovoriti o cukrarni, tej nenavadni stanovanjski kasarni, ki še danes hladna in tuja in po socialnem dnu vonjajoča stoji za Ljubljano in v kateri so mladi pesniki s konca prejšnjega stoletja pisali nesmrtni pesmi, medtem ko so jih v mračnih kotih že čakale mrtvaške postelje? Bi morali kaj povedati o revnem dunajskem študentu, ki si je v ošabni avstro-ogrski prestolnici neko noč s plačano bordelsko ljubeznijo skušal pregnati iz glave svoje platonično čustvo do ljubljanske gospodične Alme? Bi ga morali morebiti celo nekoliko grajati zaradi poskusov, da bi si s svojim prvim pesniškim slovesom prek — če že ne mecenskega pa vsaj mentorskega — salona gospe Tavčarjeve pridobil nekaj točk v ljubljanskem meščanskem svetu? Bi lahko njegovim »izletom na kmete«, na Vipavsko in Gorenjsko, morda pritaknili kakšno prikrito rousseaujevsko ali rusko-narodniško misel? Bi morali njegovo mlado smrt namesto z antičnim pregovorom razložiti kot posledico nehumanega družbenega reda? Kljub najboljšim namenom so vsa ta retorična vprašanja jubilejno komajda uporabna, kajti tako kot v poeziji Josipa Murna ni na-

cionalne in socialne retorike, tudi v njegovi občanski kartoteki ni družbeno koristnih dejanj.

Če se od teh jubilejnih ceremonialnih zadreg spet vrnem k svojemu spominu na pesnika, lahko rečem, da teh dejanj nisem nikoli pogrešal, niti tedaj ne, ko me je v zadnjem gimnazijskem razredu poleg Murnove poezije močno vznemirjal in mikal tudi njegov živahni in slikoviti življenjepis. To moje zanimanje za »prizore iz pesniškega življenja« je šlo takrat tako daleč, da sem kmalu po prihodu na univerzo sklenil napisati roman o njegovem življenju z naslovom FIN DE SIÈCLE. Napravil sem si seznam gradiva, ki bi ga moral preštudirati, ter sestavil spisek krajev, stavb, lokalov in stanovanjskih prostorov, v katerih je Murn živel ali jih obiskoval za daljši ali krajši čas in bi si jih moral zdaj jaz ogledati. Za začetek sem se julija 1951 z veliko študijsko vnemo napotil k pesniku Cvetku Golarju, ki je bil Murnov prijatelj. Z njim sem imel precej dolg pogovor, iz katerega pa sem zvedel manj, kot sem pričakoval, ker je bil Golar že v letih in se je dogodkov iz časa ob prelomu stoletja le deloma spominjal, najbolj še tega, da so s prijatelji, če so imeli denar, »pili in peli«. Študiral sem naprej, vendar počasi, in tako me je pisateljska nepotrpežljivost kljub površnemu poznavanju gradiva zapeljala k pisanju »poskusnega poglavja«. Za temo sem si izbral večer, ko pesnik v gledališču prvič sreča Almo. Napisal sem tri strani, potem pa sem poglavje in celotno zamisel z isto prostodušnostjo, kot sem se ju lotil, opustil za zmeraj. Prepričan sem, da je bilo tako prav, kajti če bi »roman« napisal do kraja, bi bila to zanesljivo »izpolnitev, ki bi medlo držala dano besedo«. Privlačili so me pisani dogodki, o duševnih pokrajinah in prepadih, ki so stali za njimi, pa sem takrat zagotovo vedel premalo.

Ker sem kot biograf odnehal in propadel, sem se v naslednjih letih skušal rehabilitirati z literarno teorijo. Čeprav so me takrat precej močno obvladovali drugi pesniki, sem se od njih mnogokrat vračal k Murnu, kajti čar njegove poezije je ostal zame neizbrisljiv in nezamenljiv, po svoje pa tudi nedoumljiv. Zato se nisem mogel odreči skušnjavi, ki me je gnala, da ga izmerim s teoretičnim vatlom. Raziskoval sem glagolske načine in čase, tehtal dinamičnost in statičnost skoz naklone, pri čemer me je pretresla železna ali prošnja oblika imperativa, ki ga pri drugih pesnikih zaradi moralističnega ali pridigarkega tona nisem maral, izračunaval sem procente predmetnih in pojmovnih samostalnikov, prešteval pridevnike in glagole, ki označujejo barve, ter razmišljal o verbalnem in nominalnem stilu. Ukvarjal sem se torej s celo vrsto stilističnih igric in vaj, ki pa me niso naredile bolj pametnega. Čar je še zmeraj trajal, vendar se ni pokazal, kot se tudi ni pretrgal ob »lepotnih napakah« v nekaterih pesmih: ob slabših rimah, neizdelanem ritmu, zakomplicirani sintaksi ali prezaznamovanih besedah. Nad delnimi razlagami teorije in navidezno formalno nedognanostjo je vedno zmagovala nerazložljiva, neizrekljiva, neulovljiva, sveta, imaginarna bit pesmi. Spoznal sem, da se dogaja čar poezije prav zato, ker ga ni mogoče do kraja izmeriti in použiti, ali vsaj tako dolgo, dokler tega ni mogoče storiti. V pesmih, ki nas pretresejo, so vse stvari hkrati blizu in daleč, jasne in skrivnostne, otopljive in nedotakljive, navzoče in odsotne, naše in tuje.

Kljub tem nagonским »protiznanstvenim« spoznanjem ne mislim trditi, da Murnove poezije v okviru slovenske književnosti ni mogoče tudi objektivno ovrednotiti. Iz zgodovine vemo, da se je s Prešernovo smrtjo sredi devetnajstega stoletja končala klasična doba slovenske poezije. Namenoma

pravim klasična, kajti Prešeren ni bil samo njen zaključek, ampak tudi vrh in začetek, zato je premalo, če ga opredeljujemo zgolj kot romantika, saj njegova poezija po svojem izvoru, bistvu in funkciji presega okvire zamenljivega literarnega stila. Prešeren ni bil kot zahodnoevropski romantiki samo člen v dolgotrajni verigi, ampak je kot vulkan sredi puščave izbruhnil iz skoraj tristoletnega molka. Iz te drugačne in globlje izkušnje je njegova poezija izšla kot sinteza in vzorec, ki je bil neposredljiv.

Generacija, ki je Prešernu sledila, je stala pred sizifovsko nalogo. Če bi hotela njegovo izročilo ustvarjalno nadaljevati, bi se mu morala po dialektični logiki upreti z novo umetniško vizijo, vendar te možnosti ni mogla izkoristiti, ker je morala v nerazvitem kulturnem okolju, ki ga je pesnik prehitel za desetletja, Prešernovo poezijo šele uveljaviti. Svojo enkratnost je torej smiselno žrtvovala utrjevanju temelja slovenske pesniške tradicije. In vendar je ta generacija kljub bremenu, ki ji je bilo naloženo, deset let po Prešernovi smrti, če še v tako skromnem obsegu, vsaj nakazala nekaj smeri, ki so držale v prihodnost. Takšna smer je bila Levstikova pesem *Dve otvi*. Kljub naslonitvi na heinejevski vzorec, pesnik ni zapadel »ljubkosti«, značilni za zgodnjega Heineja, ampak je čustveni komentar druge kitice izpisal v obliki skopega, stvarnega poročila, medtem ko je prvo oblikoval izrazito »podobarsko«, tako da njen daljni odmev lahko zasledimo še v Murnovi pesmi *O mraku*. Hkrati kot pri Levstiku, vendar mnogo močneje in v večjem obsegu se pokažejo nove prvine pri Jenku, posebej v ciklu *Obrazi*. Četudi jih ponekod še zadržuje refleksivni komentar, so te fine podobe iz narave že prava napoved Murnovega impresionizma. Tretji, pri katerem v tem času naletimo na nekatere novosti, je Stritar. O tem priča na primer pesem *Čuj, v vrtni seči prepeva kos*, ki je sorodna kasnejši Cankarjevi čutni erotiki, le da v njej še ni dekadentnega razkroja.

Tem prvim bliskavicam so sledila skoraj tri desetletja začaranega spanja, med katerim je odmevala le Gregorčičeva pesem, ki pa je bila zunaj toka, naravnaneja k moderni liriki. Trnuljčica se je zbudila šele 1893. leta. Takrat je objavil umirajoči Fran Gestrin *Balado o prepelici*, ta pretresljivi čudež, stkan iz groze smrti in tenke risbe poletne noči. To je bila pesem, ki je trkala na vrata, skozi katera je čez dobra tri leta stopila v literaturo slovenska moderna.

Če seštejemo navedene naslove, vidimo, da je to za pol stoletja dokaj borna bilanca. Vendar nas tokrat bolj kakor vsota zanima skupni imenovalec teh raztresenih kažipotov. Z njih lahko razberemo pesniško usmerjenost, pri kateri v dojemanju sveta in oblikovanju pesmi prevladujejo čutni elementi, ali na kratko: to je poezija čutov. S to oznako pa se iz odskoka v zgodovino vračamo v samo bistvo in jedro Murnove lirike.

Kar je bilo dolga desetletja le plaha napoved in izjema, postane pri Josipu Murnu gotovost in pravilo. Opis čustev in izrekanje resnic, ki obvladujeta slovensko pesnikovanje v drugi polovici devetnajstega stoletja, nadomestijo zdaj čutno nazorne podobe, ali z drugo besedo: namesto »glave« in »srca« postanejo vid, pa tudi sluh, tip in voh odločilni za izbor pesniškega gradiva. Tako o pesnikovi žalosti govori zimska pokrajina z belimi gorami, lisičjimi in zajčjimi sledmi, z mrakom in mrazom, s snegom in težkimi poti, z mlinom in v led zakovanim potokom, s severnim vetrom in snežinkami ter slednjic z belo nevesto, personifikacijo žalosti same. O zamaknjeni radosti priča poletna noč s prižigajočimi se zvezdami in kresnicami, s pregibajočimi

se studenci in zibajočimi se praprotmi, s cvetovi in semeni, z ovenčanimi slamnatimi strehami in s pogansko radoživim patronom šentjanžveve noči. Hrepenenje po neizmernosti odseva iz pogleda v neskončno ravnino pod neskončnim večernim nebom, ko v daljavi, kot v nemi filmski sekvenci, nekdo beži v brezmejno prostost. Tesnoba nas ogovarja iz čudnih postav godcev v nenavadnih oblačilih, ki se s prefresljivim muziciranjem premikajo po svojih nerazumljivih poteh. Tako bi lahko naštevali še na dolgo, vendar naj ti kratki, ne čisto naključno izbrani primeri zadostujejo, kajti prozno obnavljanje lirskih pesmi spada navsezadnje med bogokletna dejanja.

Pri teh obnovah je interpretacija njihovih »čustvenih podlag« seveda primerno skržena, vendar nam kljub temu omogoča, da iz Murnovih besedil razberemo dve pomembni značilnosti: osamosvajanje čustva in osamosvajanje podobe. Prvo tiči v odsotnosti vzroka, ki čustvo poraja. Lirski subjekt je na primer srečen ali nesrečen, žalosten ali radosten, zanosen ali malodušen, ne da bi nedvoumno pojasnil, zakaj. Po drugi strani pa podoba ni več nujno simbol ali metafora, ki bi čustvo zgolj ponazarjala in bila potemtatem le njegova racionalna preobleka, ampak samostojno oblikovan pejsaž ali prizor, ki s posredovanjem čutnih vtisov ostaja odprt za različna branja. S tem premikom v objektivnost, k avtonomnosti podob, ki se v Murnovih zgodnejših, stilno manj enovitih tekstih nakazuje, v zrelih stvaritvah pa tudi izvrši, smo stopili na prag moderne slovenske poezije, ki Murnu — naj se tega zaveda ali ne — izredno mnogo dolguje. Seveda je treba pri tem včasih pogledati tudi pod površino Murnove poezije in skoz stopnje razvoja doumeti predvsem njen novi duh, ki v resnici pripada »kasnim časom«, bolj od marsikaterega sočasnega ali celo kasnejšega pojava, ki mu pripisujemo atribut modernosti.

Po vsem povedanem si moramo ob stoletnici rojstva Josipa Murna priznati, da njegove tišje slave ne gre pripisovati morebitnim negotovim literarnim kvaliteta njegovih lirike, ampak tipu poezije, kakršnega predstavlja. To je čista lirika, katere edini socialni atribut je lepota. Ker pa je ta atribut v socialnem smislu zelo subjektiven in dvomljiv, je logično, da te vrste poezija ni vezana na izjemen zunanji uspeh, saj ni ne nacionalno ne socialno pedagoško uporabna in je ni mogoče izvajati pred množicami v ti-sočedežnih dvoranh ali na športnih stadionih. Zato je ihta, ki tudi zanjo terja glasno javno priznanje in javno počastitev, zagotovo napačna in nepotrebna. V »kasnih časih«, če jim sploh že pripadamo, nas mami pač zgled dvajsetega stoletja, ki prečestokrat enači uspeh z vrednostjo. In ker se vrednosti Murnove poezije zavedamo, se nam včasih zazdi njena zunanja uspešnost nesorazmerna. Takšne so pač skušnjave nečimrnosti, ki bi hotela tudi tišino izmeriti ob fascinantnem učinku angažirane ali celo agitatorske pesmi v času njene najširše funkcionalnosti. Praznik poezije, zavezane zgolj lepoti, se dogaja drugače. Tudi o tem me je navsezadnje poučila izkušnja z Murnovo pesmijo.

Med služenjem vojaškega roka sem imel v kovčku miniaturno izdajo njegove lirike. V kratkih prostih urah med dvema dolžnostma sem jo včasih poiskal in prebiral, vendar mi takrat, edinkrat v življenju, ta poezija ni »govorila«, zdela se mi je celo daljna in tuja in z žalostjo sem jo polagal nazaj med uporabne predmete. Moral sem si priznati, da te vrste liriko »surova stvarnost« duši, da je za njeno dožemanje in sprejemanje potreben

»ambient«, »štimga«, ozračje, ki je prav tako nasičeno z lepoto in ugodjem, kot je z njim nasičena ona sama.

Toda na svetu je kljub surovim časom in krajem tudi mnogo tihih večerov in v teh večerih mnogo tenko uglašeni ljudi, ki jih vabi lepota. Ne takrat, kadar smo ranjeni in žalostni, ampak kadar smo v sebi polni lepega sveta, začutimo sladkost »žalosti, blede neveste«, zanos, ki kliče nadse nevihte »burnega življenja«, milo grozo, ko »umrlih duše, bele lilije, pojo in molijo vigilije«, željo, ko »duha objeti duša hrepeni« in tisto zadnjo spravo med življenjem in smrtjo, med najvišjim naponom moči in poslednjim dihom, ki je zapisana v verzih: »... to vranci so, ki divje v zadnjem prostem diru čez trupla znanih ranjencev beže!« V teh tihih, visokih urah začutimo, kako poezija dela lepoto iz vsega: iz lepega in grdega, iz hudega in dobrega, iz krutega in milega.

Stoletnico rojstva pesnika Josipa Murna praznujemo torej tako, kot je prav. Brez velikega blišča, ne na množičnem zborovanju, ampak s tiho ljubeznijo in s tihim spoštovanjem kot množica posameznikov. Ali nas je dosti ali malo, komaj vemo. Tako bo zmeraj s poezijo, ki ne stopi na tribuno. Takšna je njena huda in srečna usoda, o kateri smo se spraševali na začetku. Tako je tudi z »nesrečno in visoko dušo« Josipa Murna.

Se je sam tega zavedal in se o tem spraševal? Na to bi komaj znali odgovoriti. V *Epitafu* je zapisal:

*Življenje celo sprt, nestalen,
miru resnice, sreče je iskal —;
njegov bil smoter temen, daljen,
umel ga ni, zato je pal.*

Je treba zares vedeti, znati, umeti, tako kot piše v slovarju? Mogoče. Mogoče v uporabnem življenju, toda vednost poezije, četudi kdaj temna in daljna, je drugačna in zato tudi desetletja ali stoletja ali tisočletja mrtve pesnike prestavlja v večni trenutek sedanjosti.

Danilo
Lokar

Spomini na Murna

Petnajst, šestnajstletni mladeniči, ki smo bili zavzeti za Murna že, dolgo pred prvo svetovno vojsko, nismo mogli vedeti in razumeti, odkod nam ta čar, s čim je pogojen in kako rojen.

Veliko kasneje smo dojeli, da je to pravzaprav omamnost mitosa, ki se vleče stoletja, bolje tisočletja nazaj v človeško zgodovino, njeno nastajanje, njene preobrazbe.

Pomladanska romanca o Sv. Juriju, ki odpira duri, šentjanževo o kresu, ko se dan »obesi«, Pesem o klasu. Pesem o ajdi. Tu je jesen in mi se ženimo govore o presnavljanju letnih časov, o kolu časa, ki se nenehno vrti